

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพของชาวบ้านใน ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์และระบบการจัดการสมุนไพรของชาวบ้าน
2. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สมุนไพรของชาวบ้าน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สมุนไพรของชาวบ้าน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ได้แก่ บุคคลที่เกี่ยวข้อง คือผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์สมุนไพรในหมู่บ้าน จำนวน 7 คน
2. การทำการสนทนากลุ่ม ได้แก่ กลุ่มตัวแทนเยาวชนจำนวน 6 คนและกลุ่มสมุนไพรในหมู่บ้านจำนวน 6 คน
3. การตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 171 คน แยกตามครัวเรือน ๆ ละ 1 คน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบสนทนากลุ่ม และแบบสังเกต ได้นำมาเขียนเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม ได้นำมาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC+ การทดสอบสมมุติฐานโดยการหาค่าสถิติไคสแควร์

แบบสอบถามได้นำมาทดสอบหาความเที่ยงของแบบวัดความรู้ โดยการทดสอบหาค่าจำแนก และได้นำไปทดสอบกับชาวบ้านบ้านป่าปวย และบ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนจำนวน 30 คน ผลการทดสอบพบว่า ค่าอำนาจการจำแนกของแบบทดสอบความรู้มีค่าเท่ากับ 0.88

สรุปผลและอภิปรายผลการศึกษา

จากการเดินสำรวจชุมชนไพรของชาวบ้านบ้านทุ่งยาวเมื่อปี พ.ศ.2541 พบว่าชุมชนไพรของบ้านทุ่งยาวมีมากกว่า 200 ชนิด แต่ด้วยข้อจำกัดที่ไม่มีผู้รู้ และผู้ประสานงานในการรวบรวมชื่อพันธุ์พืชและชุมชนไพรอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ไม่สามารถรวบรวมข้อมูลได้ อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้าน ทำให้ทราบถึงรายชื่อชุมชนไพรในชุมชนบ้านทุ่งยาว แบ่งตามการใช้ประโยชน์คือ ชุมชนไพรที่มีอยู่ในป่าชุมชนและในชุมชนที่มีการนำมาทำยา บริโภค และนำมาขาย ซึ่งสามารถรวบรวมรายชื่อได้มีประมาณ 80 กว่าชนิด นอกจากนั้นยังมีอาหารป่าที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนไพร เช่น ผักหวาน ผักรวม ใบตองตึง เห็ดถอบ เห็ดฟ้า เห็ดโคน เห็ดปูใจ (เห็ดไข่เหลือง) เห็ดหล่ม เห็ดรวม และเห็ดขมื่น เป็นต้น คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากชุมชนไพรทั้งทางตรงและทางอ้อมคือทางตรงสามารถนำมาใช้ทำยา บริโภค ขาย ทางอ้อมคือ เมื่อมีการใช้ชุมชนไพรก็มีการอนุรักษ์ชุมชนไพรทั้งในป่าและในชุมชนทำให้มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชในป่า จึงทำให้เกิดความหลากหลายและส่งผลถึงความสมดุลทางระบบนิเวศ

บ้านทุ่งยาวมีระบบการจัดการชุมชนไพรในชุมชนโดยจากการศึกษาพบว่าชาวบ้านใช้มิติทางวัฒนธรรมในการจัดระบบการจัดการชุมชนไพร ดังจะเห็นได้ว่าการสืบทอดทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่ใช้เป็นกลไกหลักในการจัดการและพัฒนารูปแบบโดยการประยุกต์วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ ออกเป็นกฎเกณฑ์ในการดูแลป่า เช่น การบวชป่า การเลี้ยงผี เป็นต้น ซึ่งทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์พืชต่าง ๆ และรวมทั้งชุมชนไพร องค์การในชุมชนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและโดยการรวมตัวของชาวบ้านบ้านทุ่งยาวมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้มีการดูแลป่าชุมชน เช่น การเดินป่าสำรวจชุมชนไพร กิจกรรมดับไฟป่า กิจกรรมอนุรักษ์ชุมชนไพรในโรงเรียน เป็นต้น การก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มชุมชนไพร กรรมการป่าชุมชน ซึ่งแต่ละกลุ่มนี้กำลังในการทำหน้าที่ของกลุ่มอย่างเข้มแข็ง เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนของการอนุรักษ์พืชชุมชนไพร น่าจะเริ่มจากกลุ่มดังกล่าวโดยการสร้างความตระหนัก สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความหวงแหนและเกิดการสงวนไว้ซึ่งพันธุ์พืชชุมชนไพรและพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในป่าชุมชนและในชุมชน ระบบการอนุรักษ์จะยึดวัฒนธรรม ความเชื่อ คำสั่งสอนจากบรรพบุรุษ และหมอพื้นบ้าน กิจกรรมหนึ่งที่สามารถส่งผลให้บ้านทุ่งยาวมีการอนุรักษ์ชุมชนไพรให้คงอยู่ คือการจัดกิจกรรมให้ชาวบ้าน

เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยวิธีการต่าง ๆ คือ การให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เช่นการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่มศึกษาปัญหา วางแผน ดำเนินการ และประเมินผลในทุกกิจกรรมของการอนุรักษ์ และส่งเสริมให้คนทุกวัยไม่ว่าจะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ของหมู่บ้าน เยาวชน พระสงฆ์ ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็นวิธีการให้ความรู้ ส่งเสริมให้มีกิจกรรมหรืออื่น ๆ เพื่อให้มีการสืบทอดทรัพยากรสมุนไพรให้คงอยู่ และสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน เพื่อความยั่งยืนและความหลากหลายทางชีวภาพ จากที่กล่าวมาแล้วน่าจะแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านทุ่งยาว ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันต้องเผชิญกับความเจริญทางเทคโนโลยี สื่อ ฯลฯ ที่มีผลกระทบต่ออนุรักษ์ และสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษในการอนุรักษ์หรือคงไว้ของพันธุ์พืชสมุนไพรในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เอกชัย เครืออินตะ ซึ่งได้ศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ของชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง พบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน ในการตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเกษตรกับทรัพยากรป่าไม้ และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 36 – 45 ปี มีการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเป็นเวลามากกว่า 20 ปี มีอาชีพทำการเกษตร เช่นทำสวน ทำนา ทำไร่ ขายผลผลิตทางการเกษตร หาของป่า เคยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มในหมู่บ้าน โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรมากที่สุด

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในป่าชุมชนจากการขุด ตัน ราก ใบ เพื่อนำมาทำยา อุบโภาค/บริโภาค หรือนำไปขาย สำหรับสมุนไพรในบ้านหรือชุมชน แต่จะปลูกไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในการนำมาทำยา อุบโภาค/บริโภาคเท่านั้น ไม่ได้นำไปขายและใช้สมุนไพรในการรักษาโรคหรือบรรเทาอาการเจ็บป่วย เช่น ไข้ ปวดหัว ตัวร้อน ท้องเสีย เป็นต้น โดยจะใช้สมุนไพรด้วยตนเอง และวัยที่นำสมุนไพรมาใช้มากที่สุด คือวัยผู้ใหญ่

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ทราบว่าในชุมชนมีเครือข่ายการใช้สมุนไพรระหว่างกลุ่ม แต่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สมุนไพร ซึ่งในทางตรงกันข้ามจะมีการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสูง

แหล่งข่าวสารที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นิยมและมีโอกาสเข้าถึงมากที่สุดคือ โทรทัศน์ และ วิทยุ สำหรับการพูดคุยเกี่ยวกับกิจกรรมอนุรักษ์ จะพูดคุยเฉพาะช่วงมีกิจกรรม และยังพบว่า

ประชาชนทั่วไปจำเป็นต้องได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์สมุนไพรมะพร้าวและเมื่อได้รับข่าวสารแล้ว มีความรู้สึกสนใจในข่าวสาร

การได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้การอนุรักษ์สมุนไพรมะพร้าวจากบิดา มารดา เครือญาติ และมีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ และส่วนมากไม่มีบทบาทในกลุ่มจะเป็นการพูดคุยทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์สมุนไพรมะพร้าวในระดับความรู้มาก และในทางตรงกันข้ามการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สมุนไพรมะพร้าวส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมเลย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมริเริ่มศึกษาปัญหา และการมีส่วนร่วมในการวางแผน

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สมุนไพรมะพร้าว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีของ คัพแมน เบอรัลนาร์ด โคเฮน และอัฟซอฟฟ์ที่ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ ปัจจัยหนึ่งคือ ระยะเวลาที่อาศัยในท้องถิ่น และจากการศึกษาของชัยโรจน์ ธนสันติ พบว่าระยะเวลาที่อาศัยในท้องถิ่นที่แตกต่างกันของกรมการสถาตบาลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทำให้การมีส่วนร่วมแตกต่างกัน

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมะพร้าวโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น ใช้ด้วยตัวเอง ใช้โดยหมอนพื้นบ้าน ใช้โดยแพทย์แผนปัจจุบันที่แตกต่างกันทำให้การมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของชัยโรจน์ ธนสันติ เช่นเดียวกัน นอกจากนั้นสถาพร อิทธิพงษ์ ซึ่งได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถาตบาลในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพบว่าการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกัน ทำให้การมีส่วนร่วมแตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์สมุนไพรรักษาโรคเพื่อความปลอดภัยทางชีวภาพ

หน่วยงานของรัฐ ควรจะ

1. กระจายงบประมาณในการสำรวจสมุนไพรรักษาโรคในชุมชนให้ทั่วถึง และรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษร
2. ส่งเสริมตัวแทนขององค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาสมุนไพรรักษาโรคในชุมชน
3. กำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ในแต่ละชุมชน

หน่วยงานของรัฐในการดำเนินการอนุรักษ์

1. ศึกษาสมุนไพรรักษาโรคในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจกับระบบคุณค่า และวัฒนธรรมของการใช้สมุนไพรรักษาโรคเพราะจะสามารถรวบรวมเป็นพื้นฐานในการทำงานของชาวบ้านร่วมกับเครือข่ายของสมุนไพรรักษาโรคในชุมชนอื่น
2. ส่งเสริมให้องค์กรได้เกิดการเรียนรู้ โดยพาไปศึกษาดูงาน ฝึกอบรม พูดคุยกับกลุ่มสมุนไพรรักษาโรคอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
3. เข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหา รวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพรรักษาโรคในป่าและมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ
4. ส่งเสริมองค์กรเอกชนให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ และการใช้สมุนไพรรักษาโรค และร่วมกระทำกิจกรรมในการอนุรักษ์
5. ติดต่อประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ เพื่อเข้ามามีส่วนช่วยในการดำเนินการสำรวจสมุนไพรรักษาโรค โดยสนับสนุนทั้งทางด้านวิชาการและงบประมาณจากหน่วยงานเหล่านั้น

ข้อเสนอแนะแก่ชุมชน

1. องค์กรชุมชนควรจะสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งเพื่อสร้างพลังชุมชนในการเรียนรู้และอนุรักษ์สมุนไพรรักษาโรคให้เข้มแข็งเพื่อเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์เช่นเดียวกับที่มีการอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ได้เป็นอย่างดี
2. คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสมุนไพรรักษาโรค และกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งชาวบ้านในชุมชนควรเข้ามาดูแลและให้การสนับสนุนในการดำเนินงานเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาโรคอย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

เดียวกันเพื่อการดำรงอยู่ของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และสมุนไพรมนในป่า อันจะโยงไปถึงความหลากหลายในชีวภาพต่อไป

3. ควรมีการถ่ายทอดการอนุรักษ์สมุนไพรมนแก่คนในท้องถิ่นโดยการบอกเล่าหรือเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรและสามารถถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและมีการอนุรักษ์ และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตในชุมชนได้

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

1. การศึกษาการจัดการทรัพยากรสมุนไพรมนในชุมชนอื่น ๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลเปรียบเทียบ และโยงถึงความหลากหลายที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ
2. การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์เพิ่มเติมในหมู่บ้านทุ่งยาว และชุมชนอื่น และมีการสำรวจสมุนไพรมนในชุมชนอื่นเพื่อจะให้เห็นความหลากหลายขององค์ความรู้ และนำมาปรับปรุงกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีสภาพคล้าย ๆ กัน